

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ

ชุมชนหมู่บ้านอินทขิล ตำบลอินทขิล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานกว่า 700 ปี มีวัฒนธรรมของชุมชนที่มีเอกลักษณ์ อีกทั้งมีภูมิปัญญาเชิงวัฒนธรรมเกี่ยวกับเตาเผาเซรามิกโบราณ ชื่อว่า เตาอินทขิล ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน ส่งผลให้ปัจจุบันบริเวณดังกล่าวได้รับการพัฒนาจากหน่วยงานท้องถิ่น ให้เป็นพิพิธภัณฑ์ของชุมชนเพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ทางด้านเซรามิกโบราณ แต่ในขณะเดียวกัน ความไม่เข้าใจด้านการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ของชุมชน และการขาดการออกแบบเพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ของชุมชนให้ชัดเจน ทำให้พิพิธภัณฑ์ของชุมชนขาดความมีชีวิต ถูกทิ้งร้างและกลายเป็นพื้นที่ที่ไม่ถูกใช้งาน ส่งผลให้ภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมถูกหลงลืมและใกล้สูญหาย

การศึกษาวิจัยนี้จึงมีความสนใจที่จะร่วมสร้างแนวทางการฟื้นฟูภูมิปัญญาของชุมชน โดยผู้วิจัยมีความสนใจในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ของชุมชนให้เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต ทั้งนี้เพื่อสร้างแหล่งเผยแพร่ภูมิปัญญาที่มีคุณภาพ ส่งเสริมเศรษฐกิจการท่องเที่ยวและเป็นแนวทางต้นแบบแก่ชุมชนอื่น ๆ การศึกษาวิจัยจะใช้กรอบของทฤษฎีของแนวคิดเรื่องสภาพแวดล้อมและอัตลักษณ์พื้นถิ่นเพื่อหาอัตลักษณ์พื้นถิ่นของชุมชน ใช้กรอบแนวคิดของการออกแบบสภาพแวดล้อมในการเสนอแนวทางการออกแบบส่งเสริมสภาพแวดล้อมเพื่อคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์พื้นถิ่น ใช้กรอบแนวคิดการท่องเที่ยวชุมชนและการอนุรักษ์เพื่อหาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และใช้กรอบแนวคิดด้านการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์มีชีวิตเพื่อหาแนวทางการสร้างพิพิธภัณฑ์มีชีวิต วิจัยใช้การสำรวจเชิงคุณภาพสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ใช้พื้นที่ ประกอบด้วยหน่วยงานของรัฐ คนในชุมชน และนักท่องเที่ยว ในประเด็นของสภาพกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่สร้างลักษณะเฉพาะแก่ชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความตระหนักรู้ ร่วมหาแนวทางการออกแบบและจัดการพิพิธภัณฑ์มีชีวิตของชุมชนต่อไป

1.1.1 พิพิธภัณฑ์มีชีวิต

พิพิธภัณฑ์มีชีวิตเป็นรูปแบบหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ที่ใช้บรรยากาศและสถานการณ์จริงเข้ามาเกี่ยวข้อง มีลักษณะและการจัดการให้สัมพันธ์กับเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาความเจียบเหงาและความไม่น่าสนใจของพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์วัฒนธรรมในปัจจุบันได้ ในขณะที่ยังสามารถคงไว้ซึ่งวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และอัตลักษณ์ของพื้นที่ควบคู่ไปด้วย และ

สามารถนำมาช่วยกำหนดกรอบความคิด การออกแบบลักษณะ และการกำหนดส่วนประกอบเบื้องต้นของโครงการพัฒนาพิพิธภัณฑ์มีชีวิต

1.1.2 แนวคิดอัตลักษณ์พื้นถิ่น

อภิญา เพ็ญฟูสกุล (2546) ได้ให้ความหมายอัตลักษณ์ว่า หมายถึง คุณลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ลักษณะเฉพาะของบุคคล สังคม ชุมชน หรือประเทศ อาจรวมถึง เชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรมท้องถิ่น และศาสนา ฯลฯ ซึ่งมีคุณลักษณะที่ไม่ทั่วไป ไม่สากลกับสังคมอื่น หรือเป็นลักษณะที่ไม่เหมือนกับของคนอื่น ทั้งนี้ อัตลักษณ์สามารถเลื่อนไหลไปตามบริบทและเวลาที่เปลี่ยนไป

1.1.3 แนวคิดด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว

โศรยา สิ่งชูวงศ์ (2546) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยว คือ การดำเนินงาน พัฒนาสภาพชุมชนด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกหรือโครงสร้างพื้นฐานโดยมีการวางแผนการจัดการจากภาครัฐ เพื่อให้เกิดความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการรักษาทรัพยากรให้คงความดึงดูดใจ ต้องสอดคล้องกับสภาพและความต้องการของชุมชน และเกิดการกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม

1.1.4 แนวคิดการมีส่วนร่วมชุมชน

อภิญา กังสนารักษ์ (2544) ได้นำเสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า ชุมชนต้องมีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ โดยร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจ กำหนดความต้องการ และร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการ 2) การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน การกำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากร และแหล่งวิทยากรที่จะใช้ในโครงการ 3) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ การทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยสามารถกำหนดการประเมินผลเป็นระยะต่อเนื่อง หรือประเมินผลรวมทั้งโครงการในคราวเดียวกันได้

1.1.5 ช่องว่างการศึกษาวิจัย

การศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ชุมชนอินทิลเพื่อส่งเสริมและกระตุ้นการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีอยู่พอสมควร โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ชุมชน แต่ส่วนมากเป็นการเก็บข้อมูลทางสถิติและแบบสอบถามความพึงพอใจระหว่าง ชาวชุมชน และนักท่องเที่ยว ถึงปัญหาความต้องการ และปัจจัยในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ รวมถึงส่วนของการท่องเที่ยวของพิพิธภัณฑ์ หากแต่ไม่ได้อธิบายถึงองค์ประกอบสำคัญที่เป็นส่วนสร้างอัตลักษณ์ สภาพแวดล้อมพื้นถิ่นที่ทำให้เกิดอัตลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรมชนบทอันเป็นรากเหง้าของสังคมไทยในเชิงลึก ให้เกิดความรุ้ความเข้าใจ

ในบริบทที่แท้จริงและหาคุณค่าที่ควรอนุรักษ์ไว้ อีกทั้งยังไม่มียานวิจัยใดเลยที่ให้ความสนใจที่จะส่งเสริมอัตลักษณ์พิพิธภัณฑสถานให้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง

ในปัจจุบันชุมชนมีความพร้อม ทั้งชาวชุมชน หน่วยงานภาครัฐ เช่น เทศบาลเมืองเมืองแกน พัฒนาที่ต่างมีความพร้อมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการอนุรักษ์และพัฒนาพิพิธภัณฑสถานร่วมกับชุมชน ซึ่งจะสามารถพัฒนาพิพิธภัณฑสถานให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์และทักษะในการจัดการจากนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญวิชาชีพไปสู่ชาวบ้านและสร้างจิตสำนึกในเรื่องความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนของตนเองได้

ดังนั้น การศึกษานี้จึงมีความสนใจที่จะร่วมสร้างแนวทางการฟื้นฟูภูมิปัญญาของชุมชน โดยผู้วิจัยมีความสนใจในการจัดทำพิพิธภัณฑสถานให้กลับมามีชีวิตชีวา ทั้งนี้เพื่อสร้างแหล่งเผยแพร่ภูมิปัญญาที่มีคุณภาพ ส่งเสริมเศรษฐกิจการท่องเที่ยวและเป็นแนวทางต้นแบบแก่ชุมชนอื่น ๆ

1.1.6 ความต้องการของชุมชน

ชุมชนมีความต้องการการส่งเสริมภาพลักษณ์ให้สอดคล้องกับความเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงภูมิปัญญาและต้องการผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้เรื่องการส่งเสริมภาพลักษณ์และการพัฒนาในด้านต่าง ๆ มาผนวกกับการศึกษาความต้องการ ศักยภาพและปัญหาที่ได้จากชุมชน เพื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในส่งเสริมภาพลักษณ์ให้สอดคล้องกับการท่องเที่ยวชุมชน

1.1.7 ลักษณะเฉพาะของผลงานวิจัย

งานวิจัยนี้จะนำความรู้เรื่องการออกแบบและจัดการพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมจากผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ มาผนวกกับการศึกษาความต้องการ ศักยภาพและปัญหาที่ได้จากชุมชน เพื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยศึกษา พื้นที่ชุมชน พิพิธภัณฑสถาน และแหล่งเรียนรู้เชิงภูมิปัญญาโดยรอบ มุ่งประเด็นและแนวทางที่ยังมีการศึกษานี้ค่อนข้างจำกัด กล่าวคือ ด้านอัตลักษณ์ของสภาพแวดล้อมพื้นถิ่นของชุมชน โดยเน้นการเชื่อมโยงมิติทางกายภาพและสังคมผ่านองค์ประกอบ การจัดวางและใช้งานในพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อหาคำตอบว่า มีลักษณะทางกายภาพอย่างไร มีการก่อรูปความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างไร การก่อรูปและความสัมพันธ์นี้มีส่วนในการสร้างอัตลักษณ์สภาพแวดล้อมของชุมชนให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้มีชีวิตได้อย่างไร โดยจะนำเอาผลวิเคราะห์ด้านความสัมพันธ์เชิงกายภาพ-สังคมมาสังเคราะห์ เป็นแนวทางการพัฒนาส่งเสริมอัตลักษณ์แหล่งเรียนรู้เชิงภูมิปัญญา

1.1.8 ผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดจากงานวิจัย

ภายในช่วง 2560-2561 เศรษฐกิจการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่มีการขยายตัวสูงขึ้นถึงร้อยละ 8.24 มีรายได้จากผู้มาเยือนเกือบ 10,000 ล้านบาท ส่งผลให้ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง มีการเตรียมความพร้อมอย่างมาก ชุมชนอินทขิลมีนโยบายเพื่อจัดการส่งเสริม

ศักยภาพทางเศรษฐกิจการสร้างพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิตเพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ ผ่านการเชื่อมโยงกับการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์และวิถีชุมชน จะสามารถเป็นจุดดึงดูดการท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่และกระตุ้นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนได้ อีกทั้งสามารถเป็นแนวทางการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ที่สามารถเชื่อมโยงชุมชนได้อย่างแท้จริง และสามารถเป็นต้นแบบแก่ชุมชน

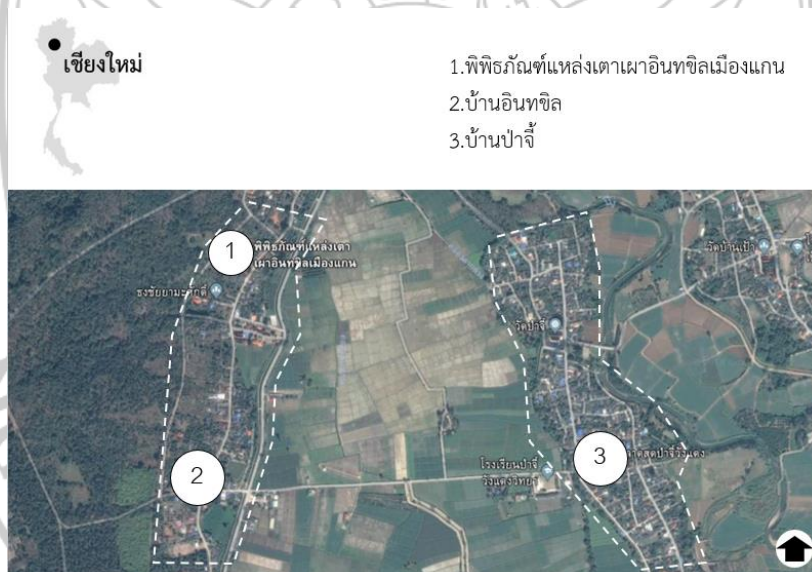
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อเป็นฐานข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน
- 1.2.2 เพื่อสร้างแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์มีชีวิต ชุมชนอินทิล
- 1.2.3 เพื่อนำอัตลักษณ์มาใช้ในการออกแบบพิพิธภัณฑ์มีชีวิต

1.3 ขอบเขตการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

งานวิจัยมีขอบเขตการเก็บข้อมูลในพื้นที่รอบพิพิธภัณฑ์แหล่งเตาเผาอินทิล ประกอบด้วยชุมชน 2 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านอินทิล และ 2) ชุมชนบ้านป่าจี้ ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 1.00 ตร.กม.

ภาพที่ 1.1 แผนที่ตำแหน่งที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์แหล่งเตาเผาอินทิล

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยนี้ศึกษาข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับการสร้างพิพิธภัณฑ์มีชีวิตโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ครอบคลุมทางด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรม สังคม คติความเชื่อ และภูมิปัญญา พื้นที่ย่านตลาด พื้นที่ในวิถีชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์เชิงกายภาพและสังคม

อัตลักษณ์ กระบวนการออกแบบเพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ การสร้างพิพิธภัณฑ์มีชีวิต รวมทั้ง การท่องเที่ยววิถีชุมชน

1.3.3 ขอบเขตด้านเวลา

งานวิจัยนี้ใช้เวลาวิจัยรวม 12 เดือน ทำการเก็บข้อมูลทางกายภาพกับสังคมทั่วไป ในช่วง 4 เดือน โดยในเดือนแรกจะทำการสำรวจเบื้องต้นทางกายภาพ จากนั้นใน 3 เดือนหลังจะทำการเก็บข้อมูลกายภาพและสังคมผ่านการเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมพร้อมการสัมภาษณ์ ในการเก็บข้อมูลแต่ละช่วงจะทำการแบ่งเวลาในการเก็บข้อมูลในพื้นที่เป็น 2 ช่วงเวลาตามประเภทกิจกรรม ได้แก่ 1) ช่วงเวลาที่เกิดกิจกรรมในวิถีชีวิตประจำวัน และ 2) ช่วงเวลาที่มีกิจกรรมทางประเพณีของชุมชน เพื่อให้ครอบคลุมการใช้งานและกิจกรรมภายในชุมชนมากที่สุด ทั้งนี้จะทำการเก็บข้อมูลจนกว่าได้ข้อมูลครบถ้วนในแต่ละประเด็น

1.3.4 ขอบเขตด้านประชากร

งานวิจัยใช้การเก็บข้อมูลจากสัมภาษณ์ โดยแบ่งกลุ่มประชากรออกเป็น 5 กลุ่ม คือ 1) ชาวชุมชน 2) นักท่องเที่ยว 3) ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ และ 4) หน่วยงานที่มีผลด้านนโยบายการบริหาร ทั้งภาครัฐและเอกชน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 ได้ฐานข้อมูลแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนและสร้างความเข้มแข็งในการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทอย่างยั่งยืน

1.4.2 ได้องค์ความรู้ไปพัฒนาแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์มีชีวิต ชุมชนอินทขิลเพื่อสามารถนำไปใช้เพื่อการออกแบบและวางแผนการจัดการศูนย์การเรียนรู้แหล่งเตาเผาอินทขิลอย่างยั่งยืน

1.4.3 ได้องค์ความรู้เฉพาะทางเกี่ยวกับการนำอัตลักษณ์พื้นถิ่นไปออกแบบพิพิธภัณฑ์มีชีวิต